

**Національний характер образу дитинства в художній спадщині письменників-просвітителів
II половини XIX ст.**

У статті аналізується творча спадщина письменників-просвітителів другої половини XIX століття, що наповнена проблемами національного характеру образу дитинства. Розкрито характер дитинства через традиції й норми виховання в сім'ї. Показано структуру внутрішнього світу через емоційні враження навколишнього середовища, сімейного оточення, світу науки тощо. Виокремлено те, що сприяє передачі культурної спадщини від покоління до покоління, допомагає дитині пізнати історію традицій, звичаї свого народу, забезпечує духовний зв'язок між поколіннями.

Ключові слова: образ дитинства, національний характер, письменники-просвітителі.

Сучасні вчені, педагоги, психологи вважають, що наукового визначення дитинства як особливого стану, що є складовою частиною загальної системи суспільства, немає, не розкрито і його субстанційної сутності. Вони відзначають і невизначеність загальної системи координат для виявлення змісту й суті процесів, що відбуваються: фізичного й психічного дозрівання, входження в соціум, освоєння соціальних норм, ролей, позицій, освоєння дитиною ціннісних орієнтацій і соціальних настанов за активного розвитку самосвідомості, творчої самореалізації, постійного особистісного вибору під час утвердження й розкриття особистого індивідуального життєвого шляху. Д.Фельдштейн стверджує, що в результаті цього немає й загального бачення дитячого соціального простору (як стану й середовища, що визначає реальний розвиток дитини) [20, с.3–4].

Тим часом, щоб зрозуміти закономірності розвитку дитини на основі інтегративних її характеристик, тобто побачити всю систему її зв'язків як на біологічному, так і на соціальному рівнях, треба уявити її онтогенез в історичному розвитку [20, с.5].

Деякі вчені (О.Вегнер, В.Слободчиков, Б.Ельконін та ін.) вважають, що в історії дитинства, а не в соціальних умовах лежать джерела й підстави для виділення в цілісному процесі розвитку його різних стадій; у ньому ж – джерела специфічних форм розвитку на кожній стадії, причини виникнення переломних, критичних періодів у поступу. Саме в історичному ряду онтогенезів практично формуються ті умови й межі, в яких виникають і визначаються стосунки дітей і дорослих [1, с.21; 2; 3–5; 20].

І.Кон вирізняє три автономних аспекти в історико-соціологічному вивченні дитинства: 1) становище дітей у суспільстві, їхній соціальний статус свободи життєдіяльності, стосунки з дорослими, інститути й методи виховання тощо; 2) символічні образи дитинства в культурі й масовій свідомості, соціонормативні уявлення про вікові особливості, критерії зрілості і т.п.; 3) безпосередньо культура дитинства, внутрішній світ дитини, спрямованість її інтересів, дитяче сприйняття дорослого суспільства, фольклор тощо [7, с.6–7].

Проблему дитинства, її різні аспекти ґрунтовно, на основі глибокого порівняльного аналізу розглядають науковці Є.Суботський (дитинство в умовах розвитку культур) [18], М.Епштейн, Є.Юкіна (образи дитинства в російській літературі) [21], М.Мід (закономірності розвитку й виховання дітей та підлітків залежно від етнографічних і соціальних особливостей способу життя народів) [11], Д.Фельдштейн (дитинство як соціально-психологічний феномен і особливий стан розвитку) [20] та ін. Що стосується проблеми дитинства як особливого соціального феномена в творчій спадщині українських письменників-просвітителів, то тут можна згадати лише статтю Л.Жмигайло „Діти в українській літературі”, де автор коротко аналізує образ дитинства в творчості В. Стефаника та І.Франка [6]. З погляду сучасної психолого-педагогічної науки, це невеличке дослідження не втратило своєї цінності. У своїй розвідці ми проаналізуємо творчу спадщину письменників-просвітителів з огляду розкриття ними національного характеру образу дитинства, його культурної зумовленості, традицій і норм виховання в українській родині.

Оскільки в дитинстві формуються основні психічні новоутворення, важливі для наступного розвитку особистості, то характер дитинства, традиції й норми виховання в сім'ї визначають структуру внутрішнього світу дорослої людини і виражають загальну культуру всього народу. Такі педагогічні погляди в другій половині XIX століття, на нашу думку, мали швидше інтуїтивний, ніж науковий характер. Адже на той час ще не було фундаментальних праць З. Фрейда про роль деяких механізмів дитинства у формуванні культури того чи іншого народу, не було наукових досліджень Е.Тейлора і Леві-Брюля, що спонукали психологію до відмови від усталеного погляду на „традиційну

евроцентрацію” і доводили, що кожна нація має свою історію.

Це нині добре відомо, що феномен дитинства далеко не універсальний і варіюється залежно від культурних традицій суспільства, що дитинство також має свою історію. А в 50–60-х роках ХІХ ст. українська інтелігенція ще тільки інтенсивно збирала, накопичувала етнографічні, етнологічні, соціологічні, антропологічні матеріали, спостереження над звичаями, традиціями, обрядами українського народу, щоб зрозуміти, зберегти, поширювати й пропагувати їх. Поряд з цим, письменники-просвітителі вбачали свою історичну місію і в тому, щоб підняти свій народ до того рівня розвитку культури, якого він заслуговує. А цього можна досягти лише рухаючи просвіту й виховання, адже саме задовольняючи свої потреби пізнання, компетентності, економії сил, людина займається творенням, удосконалює своє життя, стає багатшою духовно.

Гармонія загальнолюдського й національного яскраво виражена в національній культурі, яка, вирізняючись самобутністю й неповторністю, ніби в дзеркалі відображає досягнення загальнолюдського розуму. Український народ, розуміючи непересічну цінність своєї історії й культури, старанно зберігав власні надбання в усній народній творчості, традиціях, звичаях, обрядах, у зразках матеріальної культури.

Проблема спадкоємності й передачі культурної спадщини від покоління до покоління постійно звучить в українській літературі другої половини ХІХ ст. як педагогічне кредо. Виховувати кожну дитину треба так, вважали письменники, щоб вона пізнавала історію, традиції, звичаї свого народу, вбирала його найкращі якості, тим самим забезпечуючи не лише кровний, а й духовний зв'язок між поколіннями.

Як прихильники сучасної їм гуманістичної філософії, письменники-просвітителі наділяли своїх героїв шляхетними й високоморальними рисами характеру. Як Сократ сказав про скульптуру, що вона була в античному світі провідним видом мистецтва, так ми можемо сказати те саме про українську літературу, яка відтворювала стан душі народу – його велич, шляхетність, скромність, брутальність – всі риси, властиві людині. Саме така педагогічна ідея стала домінантою повісті Г.Мачтета „Біла панна”. Тут вирішальне значення у вихованні малого хлопця належить дідові, нащадкові славного українського роду, який шанує сімейну історію й традиції своїх предків. Дід свято береже портрети предків, які розмістив у найкращій світлиці. У цій галереї портретів дід розповідав малому внукові „біографічно” про подвиги „чубатих і грізних панів полковників, сотників, хорунжих”, що „дивилися непорушно суворим поглядом зі своїх рамок”, закликаючи крихітного нащадка не зганьбити честі нічим не затьмарити нетлінної слави предків [10, с.98]. Старий дід вкладав всю душу у формування патріотизму й любові внука до всього українського. „Він вчив мене любити, – згадує головний герой, – і рідне небо, і рідну землю, свій народ, його мову, звичаї і пісні. Він учив мене поважати й любити своє минуле, яке набирало такого фантастичного колориту в фантастичних казках і легендах старого Панаса, а в розповідях самого діда звучало величною епопеєю глибокої самовідданості, палкого патріотизму і майже неймовірних бойових подвигів” [10, с.97]. Дід, глибоко люблячи онука, в його відкритому дитячому серці висаджував „те насіння, яке ніколи майже не виривають звідти ні роки, ні найсильніші життєві бурі”. Наймудріша народна педагогіка знаходила своє застосування в повсякденному бутті.

Письменники вважали, що вся народна етика зводиться загалом до так званої сімейної моралі, заснованої на почутті „родства”, адже саме в родині формуються моральні засади, які у реальній життєвій практиці зазнають змін під впливом різноманітності людських стосунків. У родині, де живуть згуртовано, де панує взаємодопомога, щира взаємна турбота, мир і злагода, створюється сприятлива педагогічна атмосфера, тут людина вчиться жити за законами моралі.

В українській літературі в усі часи був популярним мотив почуття родинності, родинного коріння, кровного зв'язку з рідними, що створює відчуття приналежності, зв'язку з нині сущими і пращурами.

У спогадах І.Нечуй-Левицький розповідає про своє дитинство, про побут своєї родини, де народні звичаї, обряди, жарти та дотепи були надзвичайно пошановані. „Мої думки, – писав він, – несамохіть перелетіли в давню давнину, в світлицю мого діда. Перед моїми очима одразу виникли сивобороді діди з поморщеними щоками, але здорові, кремезні, веселі, з народною мовою на устах, з народними жартами в розмові. Я ніби почув їх голоси з далекої минувшості” [14, с.267]. Такі спогади допомагають зрозуміти феномен дитинства, коли забезпечується не лише кровний, а й духовний зв'язок між поколіннями.

„Щаслива пора була! – пише А.Свидницький в оповіданні „Відьми, чарівниці й опирі”. – І я був щасливий, як не зважаючи на мене, могли говорити і робити хто що хотів. Кожне словечко того часу незабутого глибоко запало мені в душу, пройшло всю мою постать, і до гробу серце мое не вишхається... То для мене школа правди і любові” [19, с.358].

Увагу письменників-просвітителів постійно привертала до себе проблема дитинства на терені родинних загальнокультурних і національних цінностей. Як це не парадоксально, індивідуальність дістає можливість власного самовираження не в унікальних якостях особистості, а в

загальнокультурних ціннісних орієнтаціях. Саме завдяки їм людина найбільшою мірою усвідомлює себе, відчуваючи при цьому не відчуженість від світу й суспільства, а живий зв'язок з ними, відчуває свободу як найвище покликання свого життя.

Емоційний досвід дитинства помножений на образне мислення справляє незабутнє враження на все наступне світосприймання людини. Очевидно тому українські письменники такого важливого значення надавали усній народній творчості, її виховному впливу на дитину, який освоюється насамперед в сім'ї, в родині. У їхній спадщині представлено всю систему народних засобів виховання, які зберігаються в зразках усної народної творчості, фольклорних дійствах, щоденному мовному спілкуванні, участі дітей у трудовій діяльності поряд з дорослими, у святах, в освоєнні народних традицій, звичаїв, символіки.

„Я, брат та сестра, – згадує І.Нечуй-Левицький у повісті „Життєпись Івана Левицького (Нечуя), написана ним самим”, – малими спали на кухні на полу рядом з своєю нянькою, бабою Мотрею. Баба Мотря казала нам казок, співала пісень, водила мене з собою по селу до людей, де тільки сама бувала, виводила по хрестинах і по весіллях та похоронах... В кухні дівчата співали за роботою, і я навчився всіх пісень, які тільки вони співали, бо сам дуже любив пісні” [12, с.9]. Екзистенціональні цінності визначають світовідчуття, світорозуміння, людини, її морально-естетичні переживання і зв'язують особистість через сім'ю, родину як ціле зі світом і культурою.

У переважній більшості емоційні враження дитинства закарбовуються в пам'яті на все життя. У час дитинства душа перебуває на грані усвідомлення навколишнього середовища. Чарівність і гармонія світу, один раз відобразившись у свідомості маленької істоти, у майбутньому знаходять своє підтвердження чи розвиток. Враження дитинства закарбувалися в пам'яті І.Нечуя-Левицького й відіграли в його житті вирішальну роль. „В довгі зимні досвітки, – згадував письменник, – я, було, чую пісні дівчат через сон, і мені, було, в сні показувалися ті образи, про які співали дівчата, тільки трохи переіначені. З тих ранніх дитячих літ я й досі пам'ятаю декотрі сни, так вони засіли в моїй пам'яті. Раз я через сон чув мотив пісні „Тихо, тихо Дунай воду несе; ще тихіше дівка косу чеше. Що начеше, то й Дунай несе. Пливи, косо, під гай зелененький”. Дівчата співали, а мені снилась якась кріпка й широка річка, далеко ширша од Росі. Над річкою скелі й верби. День пишний, літній, тихий. А на березі сидить якась дівчина й чеше гребінкою такі довгі коси, що вони падають на осоку й падають аж у річку. Вода несе ті довгі коси й метляє ними, наче довгими шматками полотна. Коли гляну я – аж берег з осокою й дівчиною вже одколосся і пливе серед річки. А дівчина пливе, чеше косу та співає: „Тихо, тихо Дунай воду несе!” [14, с.265].

У більшості творів українські письменники-громадівці послідовно обстоювали визначальну роль усної народної творчості в системі національного виховання. В канву сюжетів повістей, оповідань часто влітаються народні пісні, поетичні образи, в них описуються традиційні народні звичаї, обряди, використовуються прислів'я, приказки, влучні афористичні вирази, жартівливі примовки, дотепні порівняння, каламбури тощо. Письменники-педагоги вважали, що все це в комплексі виражає світогляд народу, виховну сутність родинних і міжособових стосунків. Розуміючи непересічність виховного впливу фольклору на дитину, письменники окремо виділяли українську народну казку, за допомогою якої „будувався дитячий поетичний світогляд і розширювався маленький, але повний чудес горизонт дитячого бачення” [8, с.129].

Майже в кожному творі, де розкривається образ дитинства, простежується паралель „діти і казка”, де остання виступає як емоційний педагогічний стимул, що викликає позитивні мотиви діяльності, сприяє пізнанню навколишнього середовища і себе в ньому. „Мені любо спогадати, – пише А.Свидницький в оповіданні „Відьми, чарівниці й опирі”, – як сидиш було у пекарні – ні няньок, ні мамок! На запічку пір'я деруть, серед хати солом'яник плететься, коло порога дівчина посуду (там начиння) мие, а друга скаже з-за кужіля або що: „Скорій-бо, Югино – (Івга), чи як там, – мий, та казки послухаеш!..

І починається казка абощо. Все стихло, лиш там солома тріщить, там чути, як прядиво рветься, як пряха смиче” [19, с.358].

„І такі вечори згадуються потім все життя, які я полюбив, – зізнається А.Свидницький, – всією простотою чистої душі младенчеської, як могло полюбити невинне серце дитяче!” [19, с.359].

Такі уроки доброчесності, порядності, нових знань і пізнання породжують у душі дитини найкращі духовні поривання, які потім усе життя живлять серце й розум людини високими почуттями. „О вечори-вечори. Уже вам до мене не вертатися, – говорить з великим жалем А.Свидницький. – Довгі ви зимою, але ж і довго вас пам'ятатиму. Виховали ви мене, винянчили, робіть тепер своє діло з другими!” [19, с.359]. Автор оповідання дякує долі за ці вечори, коли „різні примхи, забобони, примхливі оповідання”, а найбільше українські народні казки „показали малій дитині всю добру душу простого люду невинного”, відкрили „різні спадки старовини”, повз які „промигнула не одна сотня поколінь”. Автора проймає гордість, „як-так, за стільки літ, при таких бучах”, український народ зумів зберегти свою культуру, свою мову, свої традиції, передаючи кращі зразки від покоління до покоління. „І не

загибли вони, не пропали, не обчистилась від них наша віра православна, не сполоскала б тою кров'ю, що не раз річками текла по всій Україні” [19, с.359–360].

Такої думки дотримується і автор повісті „Дитячий Едем” М.Щербаківський. Він вважає, що „казковий світ не є чисто фантастичним світом. Це світ дійсний, але від давності мохом порослий, зовсім не схожий на сучасний світ, спадково по переказах дійшовший до нашого часу. Казка той же пам'ятник життя доісторичної людини, як і пісня, і колядка, і печери, і наконечні стріли, і кургани, і кістки мамонта. Казка – це народна історія доісторичного життя людини” [8, с.391]. „Я схильний думати, – веде далі М.Щербаківський, – що в казках, які прославляють фізичну силу і просту хитрість Іванів, всі ці Івани і змії – справжні особи, і боротьба їхня – дійсний факт, а на долю ж народної фантазії залишилися тільки шапки-невидимки та килими-літаки, та скатерки-самобранки, та надання дванадцяти голів зміям-звірам” [8, с.393].

Зміст казки діти сприймали всім своїм серцем, всією душею і разом з героями жили одним життям. Відчуваючи захист і безпеку батьків, усієї родини, вони захоплювалися мужністю позитивних героїв, які перемагали зло. Ці розповіді, то страшні, то повчальні, то героїчні, то побутові, не лише давали велике задоволення, а й „піднімали дитячу самосвідомість”, „говорили дітям, що не тільки Іван Царевич, а кожен з них окремо („Я, Іван Дурник”) є переможець-владитель землі і її темних, злих сил і всього тваринного царства.

У педагогічних спостереженнях над образом дитинства українські письменники надавали великого значення виховному клімату сім'ї, а також усьому тому, що робить людину високоморальною – теплу батьківської оселі, рідній мові, родинним зв'язкам, честі, сім'ї, пам'яті, шануванню історії, відданості рідній землі тощо. Сім'я впливає на особистість в усі періоди її розвитку, а особливо в дитячі роки, коли психіка дитини найбільш чутлива і пластична. Перебуваючи в безпосередньому емоційному спілкуванні з членами родини, задовольняючи в ній свої найважливіші життєві потреби, дитина „бере участь у всіх радощах і печалях сімейного життя”. Без теплих стосунків у сім'ї, „серце наше, – говорить герой повісті М.Номиса „Уривки з автобіографії Василя Петровича Білокопитенка” – ніяким чином не може стати на рівень – ні з кращими прагненнями свого часу, ні з потребами і жалобами народних мас”. Автор переконаний, що „людина, яка виросла без такої теплоти, буде завжди обертатися або біля породжень брудних або, в крайньому разі, дрібних пристрастей, або біля фікцій, що ні до неба не прагнучих, ні до землі прикріплених” [16, с.35].

Різні нюанси сімейних взаємовідносин, їхні головні об'єкти і суб'єкти – батьки і діти, брати і сестри в контексті рідної природи, народних звичаїв, традицій у колі уваги українських письменників. Виховання, за їхнім переконанням, повинно відбуватися в реальному житті так, щоб дитина навіть не відчувала, що її хтось виховує. На цьому ґрунтується феномен батьківської педагогіки. Ось приклад із повісті „Дитячий Едем”.

Настала весна. Прийшло хліборобське свято – день Юрія. „Батько, мати і я з маленьким братом, – розповідає головний герой, – несемо вузлики з хлібом, салом, часником, ковбасами і червоними яйцями, у батька в кармані пляшка горілки”. Вся сім'я йде на зелені поля – „дивитися на прорість жита, пшениці і качатися на зеленій і м'якій мураві”. А навколо, на кожную польову ділянку, повиходили інші односельці, також сім'ями і також „качаються на зеленому килимі жита і пшениці”. А потім сусіди запрошують один одного до себе, до імпровізованого столу, і відчувається навколо весела святковість і якась безмежна людська сердечність. Разом з людьми „вся природа веселиться і святкує весну. В дубовому лісі, що ледь розпустив листя, розкладено вогнище, дим стовбом високо тягнеться до неба” [8, с.52]. Зрозуміло, що під час таких сімейних свят дитина перебуває в атмосфері позитивних душевно-інтимних відносин, які, безперечно, справляють великий вплив на формування її характеру і збагачують її певним соціальним досвідом.

Сім'я як сфера формування особистості, на думку письменників, має вади і вразливі місця. Поряд з позитивним у сім'ях багато негативного, що ранило душу дитини. Низький рівень культури стосунків – важкий бар'єр на шляху розвитку дитини, який нелегко подолати. Емоційна атмосфера в сім'ї безпосередньо позначається на її духовному і навіть фізичному самопочутті. Тому дуже важливо, вважав, наприклад І.Нечуй-Левицький, щоб взаємини між членами сім'ї склалися на основі злагоди і взаємної поваги. У статті „Напутіння й навчіння для українських селян” письменник застерігав батьків проти негативного прикладу: „В сім'ях наших селян, в домашньому їх житті часто буває така колотнеча та завсідна лайка та сварка, що життя в їх хаті стає якимось пеклом, де ще за життя мучать себе і батьки і діти, неначе в пеклі. А діти в таких сім'ях навчаються від батьків не добра й правди, а нечесності й навіть проступства, живучи і беручи зразки неадекватного і поганого життя з своїх батьків” [13]. Таку родину з безкінечними сварками й бійками то через поділ садиби, то через грушу чи за межу (і все те діється в присутності дітей) і зобразив письменник у повісті „Кайдашева сім'я”. Користуючись уснопоетичними образами, письменник з іронічним пафосом показує нікчемність і дрібязковість тих конфліктів, що деморалізували стосунки у сім'ї Кайдашів: „Не чорна хмара з синього моря наступала, то виступала Мотря з Карпом з-за своєї хати до тину. Не сиза хмара над дібровою вставала, то

наближалася до тину Кайдашиха, а за нею вибігла з хати Мелашка з Лавріном, а за ними повибігали всі діти. Дві сім'ї, як дві чорні хмари, наближалися одна до другої, сумно й понуро" [15, с.427]. Така атмосфера в родині роз'єднує всіх її членів – і дорослих, і дітей, морально їх калічить, штовхає до егоїзму, робить замкнутими в собі, духовно збіднює [17].

Протилежне описаному І.Нечуєм-Левицьким змальовує в романі-хроніці „Люборацькі” А.Свидницький. У родині панотця Люборацького ставлення один до одного – батьків до дітей, дітей до батьків – позначено простотою й безпосередністю. Всі в ній по-своєму щасливі, як можуть бути щасливі люди середнього достатку, люди фізично здорові, що „живуть життям близьким до природи” і з „мінімальною кількістю розумових запитів” [9, с.199]. Виховання дітей в цій патріархальній родині нічим не відрізняється від виховання в будь-якій селянській сім'ї, де дітей виховують у шанобливому ставленні до старших, до батька й матері, у повазі до праці й сімейних традицій. Діти Люборацьких – хлопець і троє дівчат – виховані, працьовиті і слухняні. Але під впливом суспільних змін, русифікації й колонізації населення через систему освіти, їхнє щасливе життя перетворюється на муку.

Отже, творча спадщина письменників-просвітителів другої половини ХІХ століття наповнена проблемами національного характеру образу дитинства. Автори художніх творів розкривають характер дитинства через традиції й норми виховання в сім'ї, показують структуру внутрішнього світу через емоційні враження, психічні утворення від природи, навколишнього середовища, сімейного оточення, світу науки тощо. Все це сприяє передачі культурної спадщини від покоління до покоління, допомагає дитині пізнати історію традицій, звичаї свого народу, забезпечує духовний зв'язок між поколіннями.

Список використаних джерел та літератури:

1. Вегнер А. С. Проблемы детской психологии и научного творчества Д. Б. Эльконина / А. С. Вегнер, В. И. Слободчиков, Б. Д. Эльконин // Вопросы психологии. – 1988. – № 3. – С. 20–28.
2. Выдумки „Киевлянина” и польских газет о малорусском патриотизме. – К., 1874. – 90 с.
3. Ефремов С. В борьбе за просвещение / С. Ефремов // Киевская старина. – 1902. – С. 313–346.
4. Ефремов С. Біля початків українства (Генезис ідей Кирило-Мефодіївського братства) / С. Ефремов // Україна. – 1922. – № 4. – С. 88–96.
5. Ефремов С. Жертви нашого лихоліття / С. Ефремов // Літературно-науковий вісник. – 1901. – № 4. – С. 38–54.
6. Жмигайло Л. Діти в українській літературі / Л. Жмигайло // Дніпрові хвилі. – 1911. – № 20–21. – С. 274–277; № 22. – С. 291–295.
7. Кон И. С. Ребенок и общество (историко-этнографическая перспектива) / И. С. Кон. – М.: Наука, 1988. – 270 с.
8. М. Щ. Детский Эдем до вкушения плода от древа познания добра и зла / М. Щ. // Киевская старина. – 1894. – № 10. – С. 48–61; № 11. – С. 279–295; № 12. – С. 388–401; 1895. – № 1. – С. 120–138; № 3. – С. 371–384; № 5. – С. 199–213; № 6. – С. 332–346.
9. Матушевский Ф. Жертвы переходной эпохи (Анатоль Свидницький. „Люборацькі”. Семейная хроника) / Ф. Матушевский // Киевская старина. – 1902. – № 7–8. – С. 193–226.
10. Мачтет Г. Белая панна (Из детских воспоминаний поэта, что не состоялся) / Г. Мачтет // Киевская старина. – 1889. – № 1. – С. 90–116; № 2. – С. 337–387.
11. Мид М. Культура и мир детства. Избранные произведения / М. Мид. – М., 1988. – 429 с.
12. Нечуй Левицький І. С. Життєпис Івана Левицького (Нечуя), написана ним самим / І. С. Нечуй Левицький // Збір. творів : у 10 т. – К.: Наук. думка, 1968. – Т. 10. – С. 7–17.
13. Нечуй-Левицький І. Напутіння й навчіння для українських селян / І. Нечуй-Левицький // ІР НБУ ім. В. І. Вернадського. – Ф. 1. – № 27793. – Арк. 1–2.
14. Нечуй-Левицький І. Українські гумористи і шукари / І. Нечуй-Левицький // Збір. творів : у 10 т. – К.: Наук. думка, 1966. – Т. 5. – С. 356–446.
15. Нечуй-Левицький І. С. Кайдашева сім'я / І. С. Нечуй-Левицький // Збір. творів : у 10 т. – К.: Наук. думка, 1965. – Т. 3. – С. 300–434.
16. Номис М. Уривки з автобіографії Василя Петровича Білокопитенка / М. Номис // Основа. – 1861. – № 3. – С. 50–77; № 4. – С. 24–45; № 5. – С. 1–18; № 6. – С. 34–43.
17. Побірченко Н. С. Проблеми національного виховання у творчості І. С. Нечуя-Левицького : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Побірченко Наталя Семенівна. – К., 1994. – 184 с.
18. Пыпин А. И. История русской этнографии. Этнография малорусская : в 8 т. / А. И. Пыпин. – СПб.: Тип. М. И. Стасюлевича, 1891. – Т. 3. – 425 с.
19. Свидницький А. Відьми, чарівниці й опирі, чи то ж примхи і примхливі оповідання люду українського / А. Свидницький // Свидницький А. Роман. Оповідання. Нариси. – К.: Наук. думка, 1985. – С. 412–455.
20. Фельдштейн Д. И. Детство как социально-психологический феномен и особое состояние развития / Д. И. Фельдштейн // Вопросы психологии. – 1998. – № 1. – С. 3–19.
21. Эпштейн М. Образы детства / М. Эпштейн, Э. Юкина // Новый мир. – 1979. – № 12. – С. 242–257.

Анотація

Н.С.Побирченко

Национальный характер образа детства в художественном наследии писателей-просветителей II половины XIX в.

В статье анализируется творческое наследие писателей-просветителей второй половины XIX века, которая наполнена проблемами национального характера образа детства. Раскрыт характер детства через традиции и нормы воспитания в семье. Показана структура внутреннего мира через эмоциональные впечатления окружающей среды, семейного окружения, мира науки и тому подобное. Выделено то, что способствует передаче культурного наследия от поколения к поколению, помогает ребенку познать историю традиций, обычаи своего народа, обеспечивает духовную связь между поколениями.

Ключевые слова: образ детства, национальный характер, писатели-просветители.

Summary

N.S.Pobirchenko

The National Character of Image of Childhood in Artistic Heritage of Writers-Enlighteners of the Second Half of the XIXth Century

The artistic heritage of writers-enlighteners of the second half of the XIXth century, which is filled with the problems of national character of image of childhood is analysed in the article. The nature of childhood is disclosed through traditions and standards of breeding in family. The structure of the inner world is shown through the emotional impressions of environment, family surroundings, world of science and others like that. The thing, which promotes the rendering of culture heritage from generation to generation and helps the child to learn the history of traditions, customs of own nation, provides inward connection between generations.

Key words: image of childhood, national character, writers-enlighteners.

Дата надходження статті: „24” листопада 2011 р.

УДК 37.037

О.В.ПОЛІЩУК,

кандидат педагогічних наук

(м.Умань)

Здоров'я – найважливіша цінність людини і суспільства

У статті розкриваються погляди В.О. Сухомлинського на джерела та шляхи формування у дітей міцного здоров'я.

Ключові слова: здоров'я, джерела здоров'я, виховання особистості.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Однією з найголовніших проблем сьогодення є зміцнення здоров'я дітей і молоді. Останнім часом в Україні спостерігається тенденція до зниження середньої тривалості життя в чоловіків із 66 років до 63 років, у жінок – із 75 до 73, хоча вона й раніше була значно нижчою від світових показників. Захворюваність населення на гіпертонію зросла в 3 рази, стенокардію – 2,4, інфаркт міокарда – в 1,3 рази.

Оприлюднені у 2010 році на засіданні Громадської гуманітарної ради цифри викликають справжній шок: „Із однієї тисячі оглянутих дітей віком від одного до шести років виявлено: розлади психіки і поведінки у 17,6% хвороби нервової системи у 32,9%, хвороби кістково-м'язової системи у 24,9%. Зростає динаміка дитячого травматизму. А ще в дітей постійно знижується гострота зору і слуху, порушується постава [1, 5].

Із кожним роком в Україні спостерігається погіршення стану здоров'я дітей: хворобливість, відхилення в роботі внутрішніх органів, порушення постави, зниження рухової активності – ось той неповний перелік причин, що негативно впливають на здоров'я людини.

Як засвідчують наукові дослідження останніх десятиріч, здоров'я людини на 51% залежить від способу життя, на 17-20% – від спадковості, на 20% – від стану навколишнього середовища, на 8-9% – від системи охорони життя і здоров'я.

Вивчаючи історію будь-якого народу, практично неможливо залишити поза увагою діяльність людей, яка була спрямована на загартування, зміцнення здоров'я, заохочення до ведення здорового способу життя та виконувала важливі соціальні функції і є невід'ємним складником національної культури. Кожний народ має свою, побудовану на традиціях, ментальності, способі життя систему фізичного вдосконалення, яка є важливим показником загальної культури того чи іншого народу, рівня його розвитку та середньої тривалості життя.